

Nekateri ethohistorični koncepti in teorije v Sovjetski zvezi

JOHN H. MOORE

V pričujočem članku bi rad predstavil nekatere koncepte in teorije, uporabne za etnohistorično raziskovanje, kot jih rabijo sodobni teoretiki v Sovjetski zvezi. Ernestu Gellnerju se imamo zahvaliti, da je opozoril na teorije o etničnih premenah, kot so jih razvili sovjetski znanstveniki, ki jih Gellner imenuje *etnoziste* (Gellner 1977:207).

Najprej moramo povedati, da se ti znanstveniki sicer imenujejo etnografe, da pa so v svoji perspektivi povsem podobni ameriškim etnologom. Dodatno bi morda morali govoriti o njih kot o etnohistorikih, ker ima običajno sovjetska etnografija prej historično kot sinhrono perspektivo. Skušal bom primere sovjetske teorije aplicirati na nekatere etnohistorične probleme severnoameriškega kontinenta.

ETNOS, ETNOGENEZA IN ETNOGENIJA

Ob razmišljanjih o odnosih med skupinami ter med skupinami in plemenskimi narodi v etnohistoričnem obdobju na področju Velike prerije v Severni Ameriki sem za svoje potrebe leta 1982 razvil lestvico petih možnih etnohistoričnih dogajanj na ravni skupine (*band*), od katerih se dva vežeta za etnično transformacijo. *Fizija* je razcep velike, preštevilne skupine v dve manjši. To ni etnični proces v pravem pomenu besede, ker ne pride do ustvarjanja nobene nove, izvrine etnične enote (Kozlov 1969:258). *Fuzijo* sem definiral kot nasprotje fiziji in označuje proces, pri katerem se združita dve etnično podobni skupini. Tudi to ni etničen proces, ker rezultati niso kvalitativno drugačni od prvotnega stanja. *Hibridizacija* pa je na drugi strani vsekakor etničen proces, ker ustvari kulturno novost. Do hibridizacije pride predvsem - če ne izključno - zaradi obsežnega medsebojnega poročanja. Skupina, ki tako nastane, je navadno dvojezična in bikulturna, kakor so bili Pasji vojščaki (*Dog Soldiers*) pri Cree-Assiniboinih, kot jih je popisala Sharrockova (1974). *Hibridna fizija* je četrta vrsta procesov, ki je na več načinov bolj zanimiva, in je rezultat nepopolne hibridizacije skupine tako, da se hibridni del odcepi od monokulturnega dela. Mislim, da je na ta način prišlo do ločitve Cheyenske Ree skupine od Arikar in Mandanske skupine od Mandanov. Prav tako je mogoče, da so se na ta način ločili tudi Masikota Cheyenne od Oglalov in Wotapio Cheyenni od Dakot. Vsekakor pa je to proces, s katerim so se Two Strike in Severne

skupine Tetonov odcepili od Cheyennov (Moore 1987:205-250). Peti proces, *kulturna fuzija*, pa je stopitev dveh ali več fragmentov družb, ki so bile izvorno povsem različne. Najbolje dokumentiran primer v Preriji je konsolidacija Mandanov in Hidatsov, skupaj s fiktivnimi klanskimi identitetami in heterotičnimi obredji (Bowers 1965).

Ko sem torej za svoje potrebe razvil to tipologizacijo, sem ob branju Humphreyja (1984) in Gellnerja (1977) odkril, da v sovjetski vedi že obstaja tipologija in vrsta teorij, ki so dobro premišljene, in ki so dosti bolj razvite od razmišljanja o etničnih procesih, kot sem jih videl sam pri svojih raziskavah. Z drugimi besedami, v neki fazi svoje raziskave sem odkril, da sem po nepotrebnem še enkrat izumil kolo. Toda preden bom razpravljajal o prednostih uporabljanja nekaterih od teh sovjetskih teorij v etnohistoričnem raziskovanju, naj omenim nekatere zadržke, ki jih je pri rabi teh pojmov in teorij potrebno upoštevati.

Kot je zapisala Dragadzejeva (1980:161), se zdi Severnoameričanom sovjetska teorija dosti bolj sistematična od njihove lastne, tako da je "mogoče reči, da operira znotraj zaprtega konceptualnega sistema, ... ki ... ima *a priori* postavljena izhodišča: pravila igre so znana vsem udeležencem in predstavljajo pogoje, po katerih se k analizi pristopa. Seveda pa je znotraj tega sistema diskusija intenzivna in živahna." Seveda bi bilo mogoče isto trditi o ameriški teoriji, ki prav tako deluje znotraj okvira skupnih premis; so le redko eksplicitno izražene, zunanji opazovalec pa jih more kritizirati.

Drugič, sovjetska etnografska teorija se mnogim ameriškim bralcem zdi preveč izdelana. Mnoge kategorije in podkategorije družbe in procesov se večkrat prekrivajo, deloma tudi vsled prevajanja, in izjemna kompleksnost rezultata morda spominja na Talcotta Parsonsa, ki je v svojem temeljnem delu *The Social System* skušal označiti vsako možno socialno dejanje (1951). Toda ta slabost temeljite sistemizacije je v sovjetski etnografiji tudi njena moč, ker zagotavlja bolj celovito pokritje etnoloških in zgodovinskih procesov kot pa *ad hoc* teoretiziranje, ki pogosto zaznamuje severnoameriško etnohistorijo.

Tretjič je potrebno opozoriti na dejstvo, da se sovjetska teorija večinoma naslanja na ilustracije iz sovjetskega dela Evrazije in se najčesteje nanaša na etnične manjšine, ki so mnogo številčnejše kot skupine, s katerimi se ukvarja ameriška etnohistorija. Sovjeti so vajeni, da ob razpravi o etničnih in jezikovnih procesih razpravljajo o skupinah, ki imajo populacije od stotih tisočev pa preko milijona, kot je to primer Bolgarov, Gruzincev in Uzbekov (Ivanova 1987). Tako se npr. nedavne zbirke člankov o dvojezičnosti in narodnostih nanašajo na statistike, ki obsegajo skoraj petnajst milijonov ljudi, pripadnikov različnih manjšin v Sovjetski zvezi (Kreindlar, 1985; Grigulevich, 1981). To pa predstavlja znatno nasprotje, denimo, Wolfartovi študiji 2794 dvojezičnih Creejev in Ojibwancev, kar pa po ameriških standardih o jezikovnih raziskavah predstavlja velik vzorec (1973).

Četrtrič in zadnjič, pripomniti moramo, da se sovjetske teorije o narodnostih navadno nanašajo - ob solidni dokumentiranosti - na ljudstva iz zgodovinskega obdobja. Z drugimi besedami, domet sovjetske etnografije je zgodovinsko plitkejši od tistega, s katerim se navadno ukvarjajo ameriški etnozgodovinarji. V Sovjetski zvezi se marsikaj, kar bi mi imenovali etnozgodovina, uvršča v domeno znanstvenikov, ki sebi pravijo zgodovinarji ali arheologi.

Kljub tem zadržkom pa so temeljni teoretični koncepti, ki jih rabi sovjetska etnozgodovina, kot termin *etnos*, primerni za naše namene. Ruska beseda 3THOC izvira

iz grške ἔθνος ki pomeni nacija ali narod/ljudstvo/ (Liddell & Scott 1968). Toda če sledimo Gellnerju, bi se sam ogreval za množinsko obliko *etnosi*, in ne grško klasično *ethni*. V vsakem primeru se z gornjo definicijo načelno strinjajo vsi sovjetski etnografi. Predstavil jo je Julijan Bromley leta 1977, ki je še danes eden glavnih proponentov tega koncepta (1982:11):

"Etnos je (v ožjem pomenu besede) mogoče definirati kot stabilno agregacijo ljudi, ki se je zgodovinsko oblikovala na določenem ozemlju in razvila skupne, relativno stabilne poteze v jezikovnem, kulturnem in psihološkem smislu, ter zavest svoje enovitosti in različnosti v primeri z drugimi, podobnimi formacijami (identiteta), ki se odraža v stalnem imenu, ki ga rabijo zase (etonim)."

Tisti, ki so seznanjeni z marksistično teorijo bodo takoj ugotovili, da taka definicija etnosa mnogo dolguje znani debati med Rozo Luxemburg in V.I. Leninom (Luxemburg 1976, Fedoseyev 1977), in pa smernicam za razpoznavo nacionalnih manjšin, kot jih je postavil Stalin leta 1920 (Stalin 1975). Ima pa ta definicija tudi globlje korenine in sega nazaj do polemike Petra Kropotkina s socialnimi darvinisti, pa celo do Jeana-Jacquesa Rousseauja (Kropotkin, 1972: Rousseau, 1950). Koncept etnosa ima mnogo teoretskih sorodnikov tako v evropski kot v ameriški znanosti, posebej še v zgodovinski sociologiji Ruperta Emersona (1960). Na splošno menim, da ima koncept danes to prednost, da se izogiba dilemam, ki jih uvaja angleška raba izrazov "pleme" in "nacija", ki oba nosita precejšnjo teoretsko bago, ki pa je večinoma neuporabna za etnohistorične namene. Francoski besedi *tribu* in *nation* predstavljata podobne probleme, kot tudi drugi kognitivni koncepti v drugih evropskih jezikih. Na drugi strani pa nam termin in koncept etnosa dajeta priložnost, da se ločimo od lastne etimološke prtljage in začnemo nanovo s konceptom, ki je oblikovan posebej za potrebe etnohistoričnega študija.

Na samem začetku je potrebno spoznati, da etnos ne predstavlja taksonomične pasti, temveč dinamičen proces. Pomeni, da je definicija etnosa mimo razumevanja procesov, v katerih se etnosi formirajo, brez pomena; da je torej proces *etnogeneze*, kot ga včasih imenujemo v Ameriki (Sturtevant 1971)¹, ključnega pomena. Tako je metoda indentificiranja etnosa povsem drugačna od Friedrove metode identificiranja plemen, ki je skupino ovrednotil preprosto v odnosu do sinhroničnega seznama lastnosti.

Sovjetske teorije etnogeneze, ki so se razvile iz marksističnega socialnega evolucionizma, postavljajo, da obstaja mnogo različnih vrst etnosov, ki so nastali v različnih stopnjah človekove evolucije in ki so evolvirale ena iz druge (Bromley 1983). Najzgodnejše oblike etnosov definirajo kot tiste, ki so izvirali iz obstoječe situacije jezikovne in kulturne različnosti v položaju, kjer ni bilo nobenih tekmujočih politij. Iz tega amorfnega socialnega tkiva izvira etnični tip *narodnosti* ali nacionalnosti, ki je značilen za moderno dobo, skupaj z družbenimi razredi in državno strukturo.

Seveda nas, ameriške etnozgodovinarje, tukaj zanima predvsem tista transformacija, ki je najzgodnejša, pri kateri se etnos, kot so denimo Cheyenni ali Kiowe, oblikuje iz različnih poprej obstoječih skupin. Sovjetska teorija opisuje lingvistične, socialne, religiozne in celo psihološke dejavnike v procesu, v katerem dani etnos ozreli in se konsolidira. Enako pomembno je, da sovjetska teorija opisuje procese, s katerimi dani

¹ Zanimivo je, da je Sturtevant rabil koncepta *etnogeneze* in besedo *etnonimija* v svojem članku iz leta 1971, čeprav pri tem ni oblikoval nobenega rezultata v smislu sistematizacije svojega teoretskega modela, niti ni poskusil oblikovati posebnega vokabularja za svoje analize.

etnos preneha obstajati: oskrbela je tudi slovar za razpravo o različnih posledicah teh socialnih procesov na jezik, politiko in druge vidike kulturnega življenja.

Tako se more v skladu s sovjetsko teorijo etnos, ki se je pojavil in se razvija, razviti v bolj kompleksno družbeno obliko in končno postati nacija, ali pa je podvržen mnogim drugim transformacijam. Te moremo splošno razvrstiti v dva reda procesov, v *etnično divergenco* in *etnično integracijo*, ki sta primerljiva mojima tipološkima enotama, fiziji in fuziji. Etnos, ki doživlja znaten naravni prirastek, bo morda šel skozi proces etnične diverzije, ki ga lahko spremlja masovna migracija. V ameriški Preriji predstavljajo Tetoni najbolj očiten primer masovne migracije: v zgodovinskem času so se selili s področja gornjega Mississippija do Skalnih gora.

Etnos pa zaradi migracije ali pridobitve novega statusa ne prosperira vedno; lahko tudi nazaduje. In če je dani etnos izpostavljen pritiskom, je lahko prisiljen tudi v *naravno asimilacijo*, kar pomeni, da se njegova populacija prostovoljno odreče svojemu jeziku in kulturi in se asimilira v večjo politijo. Tak primer iz Cheyennske izkušnje so Sutaiki, Wotapiji, in še mnogi drugi.

V sklopu *etnične konsolidacije* v sovjetskem obravnavanju skupin, kot jih posebej poudarjamo v tem članku, najdemo tudi tisto, ki ji je Owen rekel *hibridna skupina* in ki je rezultat mešanja dveh ali več povsem nepodobnih skupin. Ta proces hibridizacije ali heteroze v sovjetski znanosti imenujejo *etnogenija* in pelje v nastajanje novih in izvirnih etničnih potez in lastnosti. Iz ameriške perspektive moremo etnogenijo imeti za vrsto etnogeneze. To pomeni, da morejo etnosi nastati preprosto kot posledica konsolidacije etnično podobnih, blizkih skupin v politijo, brez travm jezkovnih in kulturnih premen, kot so značilne za etnogenično situacijo.

Do popolne etnogenije ali hibridizacije pride, kot pravi Bromley, v drugi ali tretji generaciji medsebojne multikulturne in multilingvalne asimilacije med člani nove skupine, kar je situacija, ki jo je opisal Wolfart na primeru Cree-Ojibwancev (1973). Bromley na dolgo razpravlja o problemu, kako se morejo jezikovno in kulturno različne skupine razviti v nov etnos brez precedensa, proces, ki so ga poudarjali Owen, Sharrock, Albers in Kay. Bromley označuje to "etnogenično mešanico ... /kot/ ... poseben tip etnotransformatičnega procesa" (1983:13). Čeprav pri tem podcenjuje vlogo medsebojnega poročanja (kar menim, da je napačno, in je najbrž posledica pičle sovjetske izkušnje z majhnimi skupinami), Bromley opisuje izvršitev procesa etnogenije takole (1983:16): "... Takoj, ko interakcija med 'heterogenimi' etnosi preneha biti asimilacija in postane mešanica, je to trenutek, ko je oblikovana nova etnična entiteta."

Pri rabi teh posebnih sovjetskih teorij moramo poudariti eno relativno prednost in eno relativno šibkost, ki jo imajo v primeri z ameriško etnohistorijo. Prednost je v tem, da so sovjetski raziskovalci videli na delu mnoge različne etnične procese, več kot mi, in da so jih medsebojno na široko primerjali, kar je pripeljalo do nastanka obsežne in izdelane taksonomije, kot so jo priobčili Bromley in njegovi kolegi. Toda na drugi strani imajo severnoameriški etnozgodovinarji veliko več izkušenj s takimi majhnimi skupinami, ki imajo predzgodovinske analogije, dokumentirane v arheoloških in jezikoslovnih raziskavah ne le v Novem svetu, temveč tudi v Starem. Tako imamo mi, severnoameriški etnozgodovinarji, edinstveno priložnost, da sintetiziramo dokumentarno, lingvistično in arheološko bazo podatkov, ki so vse po vrsti zelo obsežne; če se bomo le mogli naučiti, kako to storiti v zadovoljstvo vseh. Rekel pa bi, da se lahko o možnih vrstah etničnih procesov še dosti naučimo do sovjetskih kolegov.

Tako tedaj menim, da imamo ob nekaj dolžnih modifikacijah v teorijah o etnosu, etnogenezi in etnogeniji mogočno orodje za razlaganje etnohistoričnih dogodkov na severnoameriškem kontinentu. O ozadni etnični situaciji v Severni Ameriki, ki jo štejemo od 16. stoletja dalje, moremo misliti kot o ogromnem jezikovnem in kulturnem mozaiku ali kot o mnogobarvni tapiseriji - o nekakšnem izvornem kulturnem golažu, ki sestoji iz lokalno določenih sestavin in ki so etnično kaj različne. Na tem sestavljenem in zelo različnem kulturnem in jezikovnem ozadju leže različni bolj oblikovani etnosi na različnih stopnjah formiranja in razpadanja. Imamo torej: 1) ozadne, staroselske multi-etnične situacije, 2) etnose v različnih stopnjah razvoja, in 3) kosce nekdanj obstoječih etnosov, ki ne funkcionirajo več. Naša naloga, ki je v resnici ogromna je, da določimo, kaj je kaj. V nekaterih časih in krajih bomo našli nove etnose, kot so Cheyenni zgodnjega 19. stoletja, ki jih nove institucije skupne ideologije in kulture komaj drže skupaj. V drugih primerih pa imamo etnose, kot so Mandani 18. stoletja, tako uspešne, da jih mnoge druge skupine, ki žele konstruirati lastne etnose, posnemajo. Prav tako bomo včasih našli fragmente nekdanjih etnosov, kot so to bili Arikare in Hidatse, ki so se razslojili v poprejšnji multikulturni golaž, ali pa so razvili kako obliko etnogenije ali asimilacije z kakim od obstoječih etnosov (Bowers, 1965; Wood and Downer, 1977).

V samem bistvu teorije etnogeneze, aplicirane na teren Severne Amerike je ideja, da so enaki pogoji, ki ustvarjajo politično konsolidacijo med različnimi skupinami tudi tisti, ki oblikujejo različne in homogene jezike, pa tudi homogen inventar materialne kulture, kot ga doživlja arheolog. S tem v mislih se ozrimo na tri temeljne probleme, ki se nanašajo na medsebojno neprilagojene ekstrapolacije preteklosti, kot so izmenoma pogojene z dokumentarno, lingvistično in arheološko evidenco. Če so imena za politije, lingvistična filogenija, in podobnosti v materialni kulturi v resnici vsi rezultat procesov etnogeneze (in misliti je, da so), potem je teorija etnosa tista, ki ima potreben potencial za usklajitev razlik med naštetimi tremi razredi podatkov o kulturi (historičnim, lingvističnim in arheološkim).

Zakaj se torej skupine pojavljajo, izginevajo in se ponovno pojavljajo na zemljividih Severne Amerike in dokumentih v preteklosti s tolikšno naglico? Odgovor je, mislim, ta, da so medtem doživljale različne etnične spremembe - etnogenezo, transformacije, etnogenijo in asimilacijo. Imena skupin, ki se pojavljajo v starih zemljividih, se nenehno spreminjajo, ustvarjajo novo etnonimijo, ali pa jih primenujejo druge skupine, kar je posledica participacije v etničnem procesu. V svoji zadnji knjigi sem skušal pokazati, kako je mogoče dokumentarne podatke uporabiti pri odkrivanju etničnih procesov, ki so bili na delu med Cheyenskimi skupinami, in mislim, da je mogoče podobne ključne uporabiti pri odkrivanju etničnih procesov tudi pri drugih skupinah v ameriški preriji.

Naj torej na tem mestu zaključim z mislijo, da se morajo ameriški etnohistoriki, če se že niso dosedaj, nujno seznaniti z obsežnim delom sovjetskih kolegov; precej tega je objavljenega tudi v angleščini. Tudi če zavračamo sistematično etnološko teorijo, kot jo očitno npr. Trigger, so specifične ideje sovjetskih znanstvenikov lahko v službi stimuliranja naših premišljanj. In če postavimo, da bo prišlo do nadaljne otoplitve odnosov med našima deželama, lahko predvidevamo tudi potrebo po komunikaciji s sovjetsko znanostjo preko meja politike in jezika; morda bi veljalo načrtovati akademsko sodelovanje tako pri nas kot v Sovjetski zvezi.

REFERENCE:

- Albers, Patricia and Jeanne Kay, 1987: Sharing the Land: A Study in American Indian Territoriality. In: A Cultural Geography of North American Indians. Thomas E. Ross and Tyrel G. Moore, eds. str. 47-91. London: Westview Press.
- Bowers, Alfred W., 1965 Hidatsa Social and Ceremonial Organization. Bulletin 194. Bureau of American Ethnology. Washington DC: Government Printing Office.
- Bromley, Yu. V. (Julian), 1977: Present-Day Ethnic Processes in the UDSSR. Moscow: Progress (1983).
- 1983: Ethnic Processes, Soviet Ethnographic Studies, No. 3., Moscow: Social Sciences Today, USSR Academy of Sciences.
- Dragadze, Tamara, 1980 The Place of 'Ethnos' Theory in Soviet Anthropology. V: Soviet and Western Anthropology. Ernest Gellner, ed. str. 161-170. New York: Columbia.
- Emerson, Rupert, 1960 From Tribe to Nation. Boston: Beacon.
- Fedoseyev, P.N., 1977 Leninism and the National Question. Moscow: Progress.
- Fried, Morton, 1975 The Notion of Tribe, London: Cummings.
- Gellner, Ernest, 1977 Ethnicity and Anthropology in the Soviet Union, Archives Europe'ennes de Sociologie 18 (2): 201-220.
- Grigulevich, I.R., 1979 Ethnocultural Processes and National Problems in the Modern World. Moscow: Progress.
- Humphrey, Caroline, 1984 Some Recent Developments in Ethnography in the USSR. Man 19: 310-320.
- Ivanova, E.A., 1987 The Ethnic Self-Awareness of the Bulgarians at the Stage of Their Transition from Nationality to Nation. Soviet Ethnography No. 2: 51-60.
- Kreindler, Isabelle T., 1985 Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages. Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Kozlov, V.I., 1969 Dynamics of the Numerical Strength of Peoples. Moscow: Nauka.
- Kropotkin, Peter, 1972 Mutual Aid. New York Univ. Press.
- Liddell, Henry G., and Scott, Robert, 1968 A Greek-English Lexicon, Oxford.
- Luxemburg, Rosa, 1976 The National Question. New York: Monthly Review.
- Moore, John H., 1979 The Cheyenne Nation: A Social and Demographic History. Univ. of Nebraska Press.
- Owen, Roger C., 1965 The Patrilocal Band: A Linguistically and Culturally Hybrid Social Unit. American Anthropologist 67 (3): 675-690.
- Parsons, Talcott, 1951 The Social System. Glencoe, ILL.: Free Press.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1950 The Social Contract and Discourses. New York: Dutton.
- Sharrock, Susan R., 1974 Crees, Cree-Assiniboines, and Assiniboines: Interethnic Social Organization on the Far Northern Plains. Ethnohistory 21 (2): 95-122.
- Stalin, Joseph, 1975 Marxism and the National-Colonial Question. San Francisco: Proletarian.
- Sturtevant, William C., 1971 Creek into Seminole. V: North American Indians in Historical Perspective, Eleanor Leacock and Nancy Lurie, eds. str. 92-128. New York: Random House.
- Trigger, Bruce C., 1982, Ethnohistory: Problems and Prospects. Ethnohistory 29 (1): 1-19.
- Wolfart, H. Christoph, 1973 Boundary Maintenance in Algonquian: A Linguistic Study of Island Lake, Manitoba. American Anthropologist 71 (5): 1305-1323.
- Wood, W. Raymond and Downer, Alan S., 1977 Notes on the Crow-Hidatsa Schism. Plains Anthropologist 22 (78), pt. 2: 83-100.